
Валентин Спиридонов / Valentin Spiridonov

ВИЕНСКИЯТ КОНГРЕС И УЧРЕДЯВАНЕТО НА ГЕРМАНСКИЯ СЪЮЗ

The Congress of Vienna and the creation of the German Confederation

Summary: The Congress of Vienna occupies a crucial place in the history of diplomacy and international relations. After the abdication of Napoleon I from the French throne representatives of all sovereign European countries gather in Vienna to regulate, imposed by the ideas of the French Revolution and the victories of the French emperor, changes in Europe. One of the most important and controversial problems is related to the establishment of the German Confederation, which has to replace, Holy Roman Empire of the German Nation which was disbanded by the French emperor. On this issue during the Congress of Vienna collide the interests of the two major German states, of the neighboring great powers and other German states- often called “the Third Germany”. The compromise between them “gave birth” to a fragile political-state formation and converts “the German question” to an international issue.

Key words: Austria, Alexander I, Congress of Vienna, German Confederation, Metternich, Prussia.

След отстраняването на Наполеон I от френския трон през пролетта на 1814 г. монарсите на Великобритания, Русия, Австрия и Прусия се споразумяват на общ конгрес да регулират наложените от идеите на Френската революция и от победите на френския император промени в Европа. На 1 октомври 1814 г. във Виена се открива договореният помежду им форум, на който са поканени представители на всички суверенни европейски страни. Виенският конгрес продължава до 9 юни 1815 г., в преговорите и заседанията на работните групи по отделните проблеми участват повече от двеста монарси, премиери, външни министри, дипломати и много други официални лица. От владетелите на Великите сили през цялото времетраене на конгреса във Виена, освен домакина Франц I, пребивава руският цар Александър I, а през по-голямата част – пруският крал Фридрих-Вилхелм III. Заедно със свитите в австрийската столица се настаняват повече от 10 000 души, дневната издръжка на конгреса е 1000 ливри, а официалните дебати са съпътствани с безброй приеми, балове, пиршества, хазартни игри. „Конгресът танцува много, но не крачи напред“ е язвителна фраза, приписвана на княз Шарл-Жозеф дьо Лин в донесение до

френската столица за работата на конгреса, която обаче е върна само в първата си част. Действително, за монарсите и висшите дипломати се устройват споманатите забавления, никога не се провежда общо заседание с всички участници, много от решенията се вземат на четири очи по време на аудиенции и балове, а основна роля за разпоредбите на конгреса имат договорките между петте велики сили. От друга страна, на Виенския конгрес се изработва модерният и до днес начин на работа – да се създават работни комисии по отделен проблем, в които да участват специалисти и да подготвят проект за решение, който държавните глави след това само официално да подпишат. На конгреса се сформират 13 комисии, в тях се преговаря според инструкциите на монарсите и висшите управници, задължително участват представители на петте велики сили и евентуално делегати от други страни, ако проблемът ги засяга.

Основната цел на Виенския конгрес е да установи нов ред в Европа след френската хегемония, който да гарантира мира и сигурността на континента, да поддържа равновесието между Великите сили, да предпази политическия режим и власт на управляващите династии, да не допусне нова революция. Големите държави се договарят да спазват няколко политически принципа при разглеждането на новия ред, които те самите често нарушават по-късно. От Англия, която вече е преживяла подобен революционен катаклизъм в средата на XVII в., предлагат да се приложи принципът на реставрация и да се възстановят политическите режими и управлявалите преди Френската революция династии. Възниква въпросът, ако всичко се възстанови, както е било преди 1789 г., как ще бъдат компенсирани държавите победители за жертвите и понесените материални загуби във войните срещу революцията и Наполеон? Дилемата се разрешава с приемане принципа на компенсациите.

Третият принцип постулира създаването на буферни държави около Франция с цел препятстване на ново нейно мощно възраждане, агресия и хегемония в Европа, но също е в противоречие с първия. Принципът за буферните държави заедно с принципа за компенсациите е в основата на възприетия на Стария континент през XIX в. модел на международни отношения, известен като „европейски концерт“, т.е. баланс, единодействие и „съзвучие“ между петте велики сили. Факт е, че през следващите сто години до Първата световна война, с изключение на Кримската от 1853–1856 г., между Великите сили не избухва общ военен конфликт. През тези сто години в Европа има много революции и националнообединителни войни, защото виенското статукво не допуска революции и не зачита националните чувства, част от тези войни дори са между велики сили, напр. Германската война от 1866 г. и Френско-пруската от 1870/71 г., но са за обединение, а не за хегемония на континента. За да се запазят толкова дълго „европейският концерт“ и ред, най-важната причина според Хенри Кисинджър е чувството на всички европейски сили за общо споделяни ценности и солидарност помежду им¹. В тази връзка е формулиран четвъртият политически принцип – солидарност – основан на общите интереси на легитимните

монарси, на общата им политика на противодействие на революционните идеи и движения. Инструмент за гарантиране на този принцип е сключеният през есента на 1815 г. т.нар. „Свещен съюз“.

Благодарение на дипломатическата дейност на френския представител на конгреса Шарл-Морис дьо Талейран принципът на реставрация се модифицира в принцип на легитимизма. Най-общо казано, той защита правата на европейските владетели отпреди управлението на Наполеон и им връща трона и собствеността, ако са ги загубили в хода на войните, но оставя в сила международните договори на френския император, които не са изрично преустановени, т.е. легитимизмът е своего рода смесица от монархическо наследствено право и международно право. По този принцип Талейран спасява самостоятелността на кралство Саксония, макар и с отнета от Прусия част, и запазва короната на краля – братовчед на Луи XVIII и най-верен съюзник на Наполеон². Всъщност, с този принцип и с тайна дипломация по въпроса за съдбата на Полша и Саксония Талейран, първоначално поканен само като наблюдаващ преговорите между победителите, успява да ги скара и да възстанови статута на пълноправна велика сила за победена Франция.

През втората половина на XVIII в. полската държава отслабва вътрешно и губи територии за сметка на съседите си – Русия, Прусия и Австрия. През 1795 г. е третата подялба на полските земи, след която кралството е заличено от картата на Европа: Прусия владее 18,7% от територията на някогашната Полско-литовска държава и 21,2% от населението ѝ, Австрия получава съответно 18,5% и 31,5%, а Русия си гарантира най-големия дял – 62,8% от земите и 47,3% от населението на Жечпосполита³.

Сгромолясането на могъщата някога полска държава поставя „полския въпрос“ в международните отношения. В хода на войните на Наполеон Бонапарт срещу Австрия, Прусия и Русия за кратко се учредява херцогство Варшава. През 1807 г. в Тилзит при сключването на мира между френския и руския император е решено върху полските земи от пруския дял да се провъзгласи споменатото херцогство, абсолютно съзнателно се избягва името „Полша“, към което след победата си над Австрия през 1809 г. Наполеон прибавя и нейните полски владения. Херцогство Варшава е сателитно на Франция, заложник на дипломатическата и военната стратегия на Бонапарт, с негова благословия посредством лична уния се оглавява от саксонския крал Фридрих-Аугуст I. Близко 100 000 полски бойци участват в злополучния поход на Наполеон срещу Русия през 1812, а година по-късно херцогство Варшава е окупирано от настъпващите руски войски.

„Полският въпрос“, или по-точно „полско-саксонският“, е на път да скара на конгреса във Виена държавите, победили Наполеон Бонапарт. Русия убеждава Прусия да я подкрепи да получи всички полски владения, в замяна Петербург обещава да се застъпи Берлин да анексира цяла Саксония. С прекомерното териториално и стратегическо нарастване на двете държави не са

съгласни Великобритания и най-вече Австрия. Франц I заявява, че кралят на Саксония е легитимен владетел, каквато и да е била позицията му спрямо Наполеон. Задкулиската дипломатия на Талейран заформя интрига и успява да разцепи бившите съюзници. За да имат превес, Англия и Австрия включват Франция на своя страна в тристранен съюз срещу другите две сили и на практика ѝ връщат пълното право активно да участва в дебатите за новия ред в Европа. Впоследствие пак с посредничеството на френския дипломат е постигнат компромис: Австрия, с малки териториални отстъпки, запазва своите полски владения от последната подялба през 1795 г.; Прусия отстъпва част от полските си земи, вкл. Варшава, на Русия; а император Александър I обособява върху всички полски земи в Руската империя автономно кралство Полша, наричано още „конгресна Полша“, на което по силата на обявената уния става крал (цар). В новото кралство е въведена конституция, според която поляците имат право на собствени парламент, правителство, бюджет и армия. По ред причини голяма част от намеренията на Александър I остават само на книга, други са отменени след смъртта му, а конституцията е суспендирана през 1831 г.⁴

Всъщност, легитимизмът като принцип става толкова гъвкав, че гарантира както реставраторските интереси, така и революционните промени. По този принцип на едни владетели е върнат престолът – напр. на Луи XVIII във Франция, на Фердинанд VII в Испания, на Фердинанд I в Сицилия и Неапол – а на други не е – напр. на изгонените от Наполеон германски владетели. А заедно с принципа на компенсациите предизвиква сложни безпринципни териториални промени между участващи на конгреса страни. Ще посочим един пример:

През 1808 г. Русия си присвоява Финландия, която е била част от Швеция по това време. Швеция с руска помощ получава под формата на персонална уния Норвегия, която пък е била част от Дания – съюзник на Наполеон. В замяна Швеция отстъпва на Дания остров Рюген и Предна Померания. Дания ги дава на ХанOVER, а ХанOVER ги предава на Прусия в замяна на Източна Фризия. ХанOVER запазва Източна Фризия, а компенсира Дания с херцогство Лауенбург.

Естествено, от договорените във Виена териториални промени най-облагодетелствани са победилите Наполеон Велики сили. Великобритания запазва всички извоювани в хода на войните срещу Франция важни стратегически и икономически територии в откъснатия свят, с които да гарантира собствената си колониална империя и световната си морска мощ – островите Цейлон, Тринидад, Мавриций, Ил дьо Франс, нос Добра надежда..., както и Гибралтар, Малта и Йонийските острови, чрез които контролира Средиземноморието. Получава и о. Хелголанд в Северно море, стратегически разположен срещу германското крайбрежие.

Със завоеванията си в Полша Русия се настанява в Централна Европа, а с отнетата от Османската империя Бесарабия трасира пътя към Югоизточна Европа, на Балканите и Проливите. От Наполеоновите войни Александър I

излиза с реномето на цар на водещата военна сила на континента и с амбициите да е първостепенен фактор в международните отношения.

Австрийската империя се отказва от предреволюционните си територии, с които няма обща граница и трудно ги контролира и защитава – напр. австрийската Нидерландия (Белгия) и Предна Австрия – и се компенсира с области от Северна Италия (Ломбардия, Венеция, Истрия, Далмация), връща си Тирол, Залцбург, Тренто, части от Галиция и Полша. Равносметката е население, увеличено с 4 млн. души, по-голяма, компактно окръглена територия, стъпила на Балканите и на Адриатическото крайбрежие. Проблем пред империята е многонационалният състав на 28-милионното население – 7/8 от него изповядват католицизма и по този компонент е сравнително хомогенно, но през XIX–XX в. вече не религията, а чувството за национална принадлежност е водещо за сплотяване на поданиците. По тази причина националният въпрос остава нерешен и с течение на времето отслабва Австрия.

Прусия отстъпва на Русия населени с поляци земи, малки части в Южна Германия – напр. Байройт – на кралство Бавария и в Северна Германия на кралство ХанOVER, но е компенсирана с почти половината Саксония, с част от Померания, с Вестфалия и земи по поречието на Рейн. Равносметката е 10,4 млн. жители и 278 000 кв. км площ, разделена на две части с коридор, широк между 50 и 100 км, от подвластното на Лондон ХанOVERско кралство, от херцогство Брауншвайг и графство Хесен-Касел. В новите си граници населението ѝ е вече предимно немско по произход, а държавата се приплъзва на запад. За първи път Прусия става пряк съсед на Франция и застава на „стража на Рейн“, за да брани германизма. Тази задача, заедно с извоювания статут на реална велика сила и с предимно немското си население ще са допълнителни аргументи на Прусия за лидерски претенции в Германския съюз. Освен това, страната граничи с всички останали Велики сили и ще трябва със силна армия и умела дипломация да брани границите си. В новите земи има богати на въглища и желязна руда райони, съществена предпоставка за предстоящата индустриална мощ на държавата.

С уголемяването на кралство Прусия до границата с Франция Англия и Русия целят то да поеме ролята на буферна държава и да задържа евентуална нова френска агресия. От друга страна, мощна Прусия е алтернатива на Австрия и двубоят им за лидерство сред германските държави е добре дошъл за Англия, Русия и Франция. Фланговите сили нямат интерес от силна държава в центъра на континента, каквато би била обединена Германия: слабите държави в Средна Европа от векове служат за поддържане на равновесието и са удобен дипломатически буфер в години на мир и театър на бойни действия по време на военен конфликт. Затова не само по принцип Великите сили се споразумяват по „германския въпрос“, но и включват клаузите на договора на Германския съюз в конгресните документи, с което превръщат устройството и предназначението му в международно споразумение от най-висок ранг, гарантирано

от големите европейски държави. Иначе казано, Германският съюз не е проблем само на немците.

Споразумението между Великите сили налага политическа организация с акцент върху независимите германски държави и прави невъзможно изграждането на модерна национална държава. Плановите за държавен съюз без общ държавен глава, без унифицирано законодателство, управление, армия, без икономическо и митническо единство и т.н. са далеч от идеалите на немските националисти, от идеите на патриотичната публицистика от 1813–1814 г. и от очакванията на надигналия се за освобождение немски народ. „Те се стремят да съборят един ред... и да заместят всички правителства с едно-единствено“ – описва в рапорт до Париж исканията на немските националисти Талейран. „В съюз с тях са хората от университетите, ентузиазираната от техните теории младеж и онези, които приписват на разпокъсаността на Германия страданията, изсипали се върху страната през всичките войни, чиято постоянна арена е тя. Единството на немското отечество е техният вик, тяхната вяра, тяхната разпадена до фанатизъм религия... Кой би могъл да предвиди последствията, ако тази огромна маса от немци, обединена в едно цяло, стане агресивна? Кой би могъл да каже къде ще спре подобно движение?“⁵

Не се връща обаче и старата Свещена Римска империя на германската нация, понеже Френската революция, интересите на Великите сили и териториалните претенции на големите германски държави Австрия и Прусия правят картата на Германия през 1814 г. много по-различна от тази на империята през 1806. Да добавим, че сред най-печелившите германски владетели след разгрома на френския император са кралете на Бавария и Вюртемберг и великият херцог на Баден. Големината и политическата им тежест сред германската общност ги нареждат заедно с ХанOVER, Хесен-Дармщат и Саксония между малките немски държави и водещите Австрия и Прусия, т.е. те формират своеобразната категория средни германски държави и т.нар. „Трета Германия“, алтернатива на хегемониалните претенции на Берлин и Виена в Германския съюз⁶. Южногерманските държави освен това са били част от протежирания от Наполеон Рейнски съюз, също замислен от Франция като трети конкурентен немски център. „Третата Германия“ предстои да играе съществена роля в новоучредения Германски съюз и в обединителния процес.

Още в първите дни на конгреса стават видими противоречията между двете големи германски държави за устройството на Германския съюз. От пруска страна в дебатите участват популярните държавници реформатори княз Карл-Аугуст фон Харденберг и Вилхелм фон Хумболт, а от австрийска – известните с консерватизма си княз Клеменс-Венцел фон Метерних и Фридрих фон Генц. При това положение е естествено да се очаква, че изходната им позиция по устройството на бъдещия съюз ще е много различна. Харденберг предлага програма от 41 точки, които в хода на преговорите с Метерних намаляват до 12. На път са да се договорят по модифициран вариант на администра-

тивното деление от времето на Свещената империя, но с нови органи на управление в отделните териториално-административни центрове. От състава и правомощията личи стремежът на двете големи германски държави да си поделят Германия по поречието на Майн и Прусия да контролира земите на север, а Австрия – на юг от реката.

Междувременно интересите на Берлин и Виена се сблъскват по полско-саксонския въпрос и противоречията им се отразяват на преговорите по устройството на Германския съюз. В края на 1814 г. Метерних предлага нов проект, който зачита пълния суверенитет на съюзните държави и се посреща особено добре от южногерманските представители. Повторното възкачване на Наполеон на френския трон през март 1815 г. кара преговарящите да бързат с постигане на компромис и ги прави по-отстъпчиви. В окончателния вариант остава само един член от първоначалните проекти на Харденберг и на Метерних – всички съюзни държави трябвало да имат собствена конституция, без да се уточнява срокът, нито да се споменава кой ще я изработва и гласува. Всъщност самият Александър I настоява на конгреса монархическа Европа да противодейства на революцията с даряване на поданиците с консервативни конституции и с провеждане на отделни умерени либерални реформи.

На 8 юни Виенският конгрес завършва работа с приемането на Заключителния акт (Acte final), който включва и подписания от немските държави съюзен договор. Към дадения момент съюзният договор уточнява само рамковите условия и решение в бъдеще да се допълни и детайлизира. Германският съюз е свободна федерация на 34 суверенни германски държави и 4 свободни града. Освен това в него участват още три немски територии, подвластни на чужди монарси: кралство ХанOVER като част от английската корона, херцогствата Холщайн и Лауенбург, управлявани от датския крал, и Великото херцогство Люксембург, включено в границите на кралство Нидерландия. Това означава, че английският, датският и нидерландският владетел имат право да участват в работата на съюза. Двете големи германски държави влизат в съюза само с територии, които са били част и от Свещената римска империя на германската нация, т.е. Австрия е без владенията от нея полски, италиански и унгарски земи и съответното население, а Прусия – без провинциите си Източна и Западна Прусия, както и без провинция Позен. По този начин границите на Германския съюз в основни линии повтарят границите на Свещената империя. Единствен общ орган е Конгресът на представителите, по-късно станал известен като Бундестаг (Съюзен парламент), който включва представители на всички съюзни държави и заседава във Франкфурт на Майн под председателството на австрийски делегат. Първата задача на общия орган е да разработи и приеме конституция на съюза.

Бундестагът има два органа – Пленум и Малък съвет. В първия участват всички представители на съюзните държави, в началото общо 69 души, като всяка държава има минимум по 1 делегат, а според големината и полити-

ческата си тежест част от тях имат право на втори, трети и четвърти представител – квотата от четирима важи за Австрия и петте кралства: Прусия, Бавария, Вюртемберг, Саксония и ХанOVER. Предназначението на Пленума е да разглежда и гласува (изисква се единодушие) важните за съюза конституционни постановки и общи органи. Между 1815 и 1866 г. се провеждат само 16 заседания на Пленума — доказателство за липсата на съществено развитие по решението за детайлизиране на съюзния договор и превръщането му в действителна конституция на съюза. В правомощията му влиза също обявяването на война при заплаха за Германския съюз, като в случая е необходимо мнозинство от 2/3. В Малкия съвет се разпределят общо 17 гласа: най-големите 11 съюзни държави имат право на по 1 глас, а останалите са разделени в 6 групи от по 2, 4 и повече държави и солидарно имат по 1 глас, т.е. общо 6. Решенията се вземат с обикновено мнозинство, а при равен брой решаващ е гласът на председателстващия съюза австрийски представител. В компетентностите на съвета влизат всички въпроси, без свързаните с промени в съюзния договор и военната заплаха.

Целта на Германския съюз е да гарантира външната и вътрешната сигурност на немските държави. Вече стана дума как се обявява война от името целия съюз при външна заплаха и да допълним, че се забраняват сепаративното примирие и подписването на мир. При революция или друга опасност за вътрешния ред в отделна съюзна държава останалите са задължени да се намесят и да възстановят мира. Отделните членове имат право да сключват всякакви съюзи помежду си или с трети страни, но без да са насочени срещу сигурността на която и да е немска държава или към съюза като цяло. Те се задължават да не воюват една с друга и да търсят заедно с останалите страни членове мирно решение за проблемите. Съюзните монарси са изцяло суверенни спрямо поданиците си, но не и спрямо съюза, от който не могат да излязат и с чиито решения трябва да се съобразяват. Решенията на Пленума и Малкия съвет влизат в сила, когато са съобразени със законодателството на отделната държава.

Характеристиката на законодателните основи на Германския съюз ще е по-пълна, когато се добави анализът на последвалите споразумения между немските държави за разширяване и по-детайлно уточняване на правомощията на съюза, известни като Виенски заключителен акт, влязъл в сила на 8 юни 1820 г. По същество той доразвива постановките на съюзния договор, а заедно двата документа представляват проформа основен закон на съюза. Заключителният акт разписва процедурите по вътрешната интервенция на съюза при анархия, а основните опасения на монарсите са свързани с вероятни заплахи за статуквото от национално и/или революционно естество, по наказателните мерки (екзекуция) срещу трети страни при външна заплаха за член на съюза (за една такава в защита на Шлезвиг и Холщайн през 1848 и 1863/64 г. ще стане дума по-нататък), по общото военно противодействие срещу врага, по изграждането и компетенциите на съюзните съдилища. В тази връзка част от

изследователите смятат, че Германският съюз прави стъпка, макар и малка, в посока към укрепване на федерализма и изграждане на общи институции за управление⁷. Други са на обратно мнение — съюзът запазва териториалната раздробеност на Германия, гарантира политическото и социалното статукво и консервира монархическия ред – следователно не е интегрираща нацията държавна структура⁸.

Комплексната оценка на Германския съюз трябва да включва и анализ на честите противоречия между формално гарантирани съюзни права и практическото им приложение. В тази връзка се набиват на очи предоставените на Бундестага компетенции на субект във външната политика. Член 50. от Заключителния акт постановява именно Бундестагът да представлява целия съюз в международните отношения, да акредитира посланици, да преговаря и сключва договори с чужди страни. Външнополитическите интереси на двете големи германски държави обаче почти винаги се разминават – и помежду им, и с останалите германски държави – затова те предпочитат в унисон със статута си на Велики сили да водят собствена външна политика. Поради разногласията по оста Берлин – Виена Бундестагът не успява да упражнява своята функция. Вярно е, че към съюза има акредитирани във Франкфурт на Майн чужди посланици и че в отделни европейски столици освен дипломатическите представители на Австрия и Прусия има такива и на някои други германски държави, но е факт, че те не са допускани до решаване на важните въпроси и присъствието им на европейската сцена обикновено се изчерпва с ролята на пасивни наблюдатели⁹. Единствената изява на Германския съюз в голямата политика е участието на негов представител на преговорите за Шлезвиг и Холщайн в Лондон през пролетта на 1864 г.

По-сериозни предпоставки за интеграция като че ли има във военната сфера. На Бундестага е предоставено правото да взема решение за обявяване на война и сключване на мир, всички съюзни държави включват военни контингенти в съюзната армия, а Малкият съвет избира командващия пълководец, който, от своя страна, се отнася към Германския съюз като към суверен, полага клетва за вярност към него и спазва разпоредбите на Бундестага¹⁰. Общата армия наброява малко повече от 300 000 души и се състои от 10 корпуса – Австрия и Прусия участват с по 3, Бавария с 1, а всички останали съюзни държави сформират последните 3. През 1855 г. предвид увеличения брой на населението е приета промяна в общата численост и тя надвишава 500 000 войници. Градовете Майнц, Люксембург и Ландау са обявени за съюзни крепости от особено значение за отбраната на Германския съюз и се охраняват от части на съюзната армия. След кризата с Франция през 1840 г., т.нар. „Рейнска криза“, към съюзните крепости се добавят Улм и Рацат. С това в общи линии се изчерпва анализът на военното законодателство като фактор за националната интеграция.

Много повече са фактите и доказателствата за неработещата съюзна военна организация. След двете десетилетия война в Европа по времето на

Френската революция и Наполеоновата империя Великите сили не са заинтересовани от изграждането на единна, силна немска армия в средата на континента и с политиката си не съдействат на съюза в тази насока. Да добавим и противоречията на двете големи немски държави и лидерските им претенции в съюза. Резултатът от дуализма е невъзможността да се избере главнокомандващ в мирно време и да се проведат единни реформи във военната област. Едва след вземането на решение за война от Бундестага се предвижда изборът на пълководец. Неразбирателството между Берлин и Виена пречи и на фискалните мерки по издържане на общата армия. Тази армия остава по-скоро на хартия и евентуално задействаща се само при заплаха за Германия. Налага се изводът, че и тя е далеч от представата за модерна национална институция. С оглед последвалото развитие на германския национален въпрос е от значение уточнението в общото военно законодателство, че ако някоя съюзна държава заради владения, които не влизат в Германския съюз, бъде принудена да участва във война, то тази война не засяга по никакъв начин интересите на съюзните държави и те нямат ангажименти към воюващите.

Следователно, Германският съюз е по-скоро съюз на суверенни държави, вместо държавен съюз. Плод е на интересите на Великите сили, гарантиран е от тях и им служи за поддържане на европейския баланс. Хегемониалните претенции на двете немски сили заедно с партикуларизма на останалите владетели са сред основните вътрешни причини за „насипното“ състояние на съюза, за липсата на спояващи нацията общи институции.

Във века на национализма Германският съюз бързо става анахронизъм и просъществува само половин столетие. Той е нелегитимен наследник на Свещената Римска империя на германската нация и препятствие пред модерната национална държава, отрицание на националния принцип, гласи присъдата на съвременния историк Хаген Шулце¹¹. Преди повече от век наблюдателите на разпада на съюза също го определят за излишен, с нищо недопринесъл за националното развитие на Германия етап от историята. Още по-рано, през 1864 г., дори още преди да се е разформирова, Хайнрих фон Трайчке го заклеява като неподлежащ на реформа, с вътрешна структура и конституция, които не могат да се подобрят и да го превърнат в национална държава. От династичния съюз до национална Германия щяло да се стигне със „скак“, вместо с преобразования¹².

Петнадесет години по-късно, когато пише подробната петтомна история на Германия през XIX в., мнението на Трайчке е непроменено – съюзът бил „най-недостойното“ творение, което наследствени владетели са предоставили някога на „един велик културен народ“¹³. „Непригоден към историята“ и донесъл само негативи на народа – заключава кратко друго голямо име в немската историография – Голо Ман – непосредствено след Втората световна война¹⁴. По-умерен, но следвайки същата линия, е един от най-именитите съвременни изследователи, Томас Нипердей: Германският съюз бил антипод на програмата

за национална държава; поради устройството и разпоредбите си, както и заради дуализма между Австрия и Прусия и заложените монархически принципи, не можел да реализира националнообединителните стремежи на либерали и демократи; бил бариера пред бъдещето и бастион на реставрацията¹⁵. През гледната точка на конституционното развитие на Германия Ханс Болт определя съюза като погрешна стъпка, която забавя страната по пътя ѝ към държавното единство¹⁶.

Погледнат от перспективата на 1815 г., Германският съюз е национална организация с потенциал за развитие, която „оправдава“ мястото му в немската история според Ото Дан¹⁷. Нещо повече, не анахронизъм, а изпреварил времето си модел на федеративна Европа виждат в него редица изследователи и политици. Той е възможност за реализиране на общност в Средна Европа, немска идея от средата на XIX, размишляват през 30-те и 40-те години на XX в. Хайнрих фон Србик и Франц Шнабел, и мнението им намира отзвук сред съвременните австрийски историци. Съюзът е предвестник на Обществото на народите от 1920 г. и модел за обединена Европа за някои американски и френски политолози, а през 60-те години на XX в. във Федерална република Германия се провежда дискусия по въпроса, дали може да се използва за разрешаване на германския въпрос¹⁸. Нипердей контрира: да се надценява Германският съюз, като се сравнява с наднационалните организации от XX в., не е продуктивен подход, защото игнорира националната парадигма на XIX в.¹⁹

Германският съюз не е унитарна национална държава, а по-скоро „едновременно германско и европейско обединение“ – търси компромиса Анселм Дьоринг-Мантойфел²⁰. Втората част от твърдението му се основава върху консенсуса между Великите сили при регламентиране устройството на Германския съюз, на обстоятелството, че монарсите на редица други държави членуват в него, както и на факта, че регламентиращият Германския съюз документ е включен като част от Виенския договор и подписалите го европейски държави стават гарантите на новото държавно образувание.

В последно време Юрген Мюлер се застъпва за мястото и ролята на съюза по пътя към изграждане на националната държава. В хабилитацията си „Германският съюз и немската нация 1848–1866 г.“, публикувана през 2005 г., ученият защитава тезата, че Германският съюз не е отрицание на обединената нация, а структура, която с политиката си повлиява съществено на немския национализъм, при това не само отрицателно. След революцията от 1848/49 г. възстановеният във Франкфурт на Майн Бундестаг и отделни немски правителства са особено активни в агитацията и усилията си за прокарване на дълбоки реформи в съюза, с които да го превърнат в действителна федерална национална държава²¹. Встрани от спора на историците, който не е обект на настоящото изследване, факт е, че Германският съюз – анахронизъм или не, с положителен или отрицателен знак за развитието на модерната немска държава – е част от историята на Германия. Той не надживява XIX век, причините за това са много и от най-различно естество. Една от тях е, че срещу съюза застава Ото фон Бисмарк, който има други планове за обединение на Германия.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ **Кисинджър, Х.** Дипломатията. София, 1997, с. 66.

² Томас Нипердей вижда в дипломатическата намеса на Галейран в полза на трона на саксонския владетел опасно за бъдещето на Франция последствие – той допуска силна Пруссия да се настани на границата с Франция. – **Nipperdey, Th.** Deutsche Geschichte 1800–1866. Vuergerwelt und starker Staat. Muenchen, 1983, p. 91.

³ Данните са по **Roos, H.** Polen von 1668 bis 1795. – In: **Schieder, T. u.a.** (Hrsg.) Handbuch der Europaeischen Geschichte. Bd. 4: Europa im Zeitalter des Absolutismus und Aufklaerung. Stuttgart, 1968, 746–751.

⁴ За решенията на Виенския конгрес и последвалите реформи в „конгресна Полша“ по-подробно в: **Пантев, А. и Хр. Глушков, Р. Мишев.** История на модерния свят. Велико Търново, 2010, 352–361; **Хинкова, С.** Дипломатия и политика в международните системи „Метерних“ и „Реалполитик“ (международните отношения през XIX век). София, 2012, 123–128; **Bergeron, L. u. F. Furet, R. Koselleck.** Das Zeitalter der europaeischen Revolution 1780–1848. Frankfurt a. M., 1997 (= Fischer Welt-ge-schichte, Bd. 26), 199–229; **Тимовски, М. и др.** История на Полша. Велико Търново, 1998, 319–356.

⁵ Цит. по **Шулце, Х.** Държава и нация в европейската история. София, 2002, с. 213.

⁶ **Mueller, J.** Der Deutsche Bund 1815-1866. Muenchen, 2006, 1–2.

⁷ **Gebhardt/Hadbuch der deutschen Geschichte.** Bd. 3: Von der Franzoesischen Revolution bis zum Ersten Weltkrieg. Bearb. von Karl Erich Born u.a., Stuttgart, 1993, p. 96.

⁸ **Ruerup, R.** Deutschland im 19. Jahrhundert 1815–1871. – In: Deutsche Geschichte. Bd. 3: 19. und 20. Jahrhundert 1815–1945. Hrsg. von R. Ruerup, H.-U. Wehler, G. Schulz, Goettin-gen, 1985, 106–108.

⁹ **Angelow, J.** Der Deutsche Bund. Darmstadt, 2003, 11–12.

¹⁰ **Huber, E.** (Hrsg.) Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte. Bd. 1: Deutsche Verfassungsdokumente 1803–1850. Stuttgart u.a., 1978, 121–128.

¹¹ **Schulze, H.** Der Weg zum Nationalstaat. Die deutsche Nationalbewegung vom 18. Jahrhundert bis zur Reichsgruendung. Muenchen, 1985, 73–74; **Schulze, H.** Staat und Nation in der europaeischen Geschichte. Muenchen, 1994, p. 217.

¹² За мнението на Карл Фишер и Хайнрих фон Трайчке в **Mueller, J.** Deutscher Bund und deutsche Nation. Goettingen, 2005, p. 15.

¹³ **Treitschke, H. v.** Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert. Teil 1: Bis zum zweiten Pariser Frieden. Koenigstein, 1981, p. 710.

¹⁴ **Mann, G.** Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts. Frankfurt a. M., 1958, 118–119, 128.

¹⁵ **Nipperdey, Th.** Der deutsche Foederalismus zwischen 1815 und 1866 im Rueck-blick – In: **Kraus, A.** (Hrsg.) Land und Recht, Stamm und Nation. Festgabe fuer Max Spindler zum 90. Geburtstag. Bd. 3. Vom Vormdrz bis zur Gegenwart, Muenchen, 1984, p. 5; **Nipperdey, Th.** Der Foederalismus in der deutschen Geschichte. – In: **Nipperdey, Th.** Nachdenken ueber die deu-tsche Geschichte. Essays, Muenchen, 1986, 60–109 и по-специално p. 69 и 79.

¹⁶ **Boldt, H.** Die Reichsverfassung vom 28. Maerz 1849. Zur Bestimmung ihres Standortes in der deutschen Verfassungsgeschichte. – In: **Bahners, P., Roellecke, G.** (Hrsg.) 1848 – die Erfahrung der Freiheit, Heideilberg, 1998, p. 56.

¹⁷ **Dann, O.** Der deutsche Weg zum Nationalstaat im Lichte des Foederalismus-Problems. – In: **Janz, O. u.a.** (Hrsg.) Zentralismus und Foederalismus im 19. und 20.

Jahrhundert. Deutschland und Italien im Vergleich, Berlin, 2000, p. 58; **Dann, O.** Nation und Nationalismus in Deutschland: 1770–1990. Muenchen, 1996, 90–121.

¹⁸ Подробно в **Mueller, J.** Цит. съч., 17–22. Под „германски въпрос“ се разбира възможността за федериране на следвоенните германски държави – ФРГ и ГДР.

¹⁹ **Nipperdey, Th.** Цит. съч., p. 709.

²⁰ **Doering-Manteuffel, A.** Die deutsche Frage und das europaeische Staatensystem 1815–1871. Muenchen, 2001, p. 7.

²¹ **Mueller, J.** Deutscher Bund und deutsche Nation. Goettingen, 2005. Накратко тезата на автора е изложена в увода – 22–29.

ИЗПЪЛВЕНА ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

А) издания на кирилица

Кисинджър, X. Дипломатията. София, 1997 [**Kissinger, H.** Diplomatsiyata. Sofia, 1997].

Пантев, А. и Хр. Глушков, Р. Мишев. История на модерния свят. Велико Търново, 2010 [**Pantev, A i Hr. Glushkov, R. Mishev.** Istoriya na moderniya sviat. Veliko Tarnovo, 2010].

Тимовски, М. и др. История на Полша. Велико Търново, 1998 [**Timovski, M. et al.** Istoriya na Polsha. Veliko Tarnovo, 1998].

Хинкова, С. Дипломатия и политика в международните системи „Метерних“ и „Реалполитик“ (международните отношения през XIX век). София, 2012 [**Hinkova, S.** Diplomatsiya i politika v mezhdunarodnite sistemi “Metternich” i “Realpolitik” (mezhdunarodni otnosheniya prez XIX vek). Sofia, 2012].

Шулце, X. Държава и нация в европейската история. София, 2002 [**Shultze, H.** Darzhava i natsiya v evropeyskata istoriya. Sofia, 2002].

Б) издания на латиница

Angelow, J. Der Deutsche Bund. Darmstadt, 2003.

Bergeron, L. u. F. Furet, R. Koselleck. Das Zeitalter der europaeischen Revolution 1780–1848. Frankfurt a. M., 1997 (= Fischer Weltgeschichte, Bd. 26).

Boldt, H. Die Reichsverfassung vom 28. Maerz 1849. Zur Bestimmung ihres Standortes in der deutschen Verfassungsgeschichte. – In: **Bahners, P., Roellecke, G.** (Hrsg.) 1848 – die Erfahrung der Freiheit, Heideilberg, 1998.

Dann, O. Nation und Nationalismus in Deutschland: 1770–1990. Muenchen, 1996.

Dann, O. Der deutsche Weg zum Nationalstaat im Lichte des Foederalismus-Problems. – In: **Janz, O. u.a.** (Hrsg.) Zentralismus und Foederalismus im 19. und 20. Jahrhundert. Deutschland und Italien im Vergleich, Berlin, 2000.

Doering-Manteuffel, A. Die deutsche Frage und das europaeische Staatensystem 1815–1871. Muenchen, 2001.

Gebhardt/Hadbuch der deutschen Geschichte. Bd. 3: Von der Franzoesischen Revolution bis zum Ersten Weltkrieg. Bearb. von Karl Erich Born u.a., Stuttgart, 1993.

Huber, E. (Hrsg.) Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte. Bd. 1: Deutsche Verfassungsdokumente 1803–1850. Stuttgart u.a., 1978.

Mann, G. Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts. Frankfurt a. M., 1958.

Mueller, J. Deutscher Bund und deutsche Nation. Goettingen, 2005.

Mueller, J. Der Deutsche Bund 1815–1866. Muenchen, 2006.

Nipperdey, Th. Deutsche Geschichte 1800–1866. Buergerwelt und starker Staat. Muenchen, 1983.

Nipperdey, Th. Der deutsche Foederalismus zwischen 1815 und 1866 im Rueck-blick – In: **Kraus, A.** (Hrsg.) Land und Recht, Stamm und Nation. Festgabe fuer Max Spindler zum 90. Geburtstag. Bd. 3. Vom Vormärz bis zur Gegenwart, Muenchen, 1984.

Nipperdey, Th. Der Foederalismus in der deutschen Geschichte. – In: **Nipperdey, Th.** Nachdenken ueber die deutsche Geschichte. Essays, Muenchen, 1986.

Roos, H. Polen von 1668 bis 1795. – In: **Schieder, T. u.a.** (Hrsg.) Handbuch der Europaeischen Geschichte. Bd. 4: Europa im Zeitalter des Absolutismus und Aufklaerung. Stuttgart, 1968.

Ruerup, R. Deutschland im 19. Jahrhundert 1815–1871. – In: Deutsche Geschichte. Bd. 3: 19. und 20. Jahrhundert 1815–1945. Hrsg. von R. Ruerup, H.-U. Wehler, G. Schulz, Goettingen, 1985.

Schulze, H. Der Weg zum Nationalstaat. Die deutsche Nationalbewegung vom 18. Jahrhundert bis zur Reichsgruendung. Muenchen, 1985.

Schulze, H. Staat und Nation in der europaeischen Geschichte. Muenchen, 1994.

Treitschke, H. v. Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert. Teil 1: Bis zum zweiten Pariser Frieden. Koenigstein, 1981.